

Stein Kuhnle

Fra åben til hemmelig afstemning: Aspekter af et partisystems udvikling

Avhandlingens innhold

Jørgen Elklits avhandling representerer et omfattende og viktig bidrag til historisk politisk sosiologi og mer spesifikt til dansk valghistorie. Den anvender på en meget interessant og inspirerende måte politologiske og sosiologiske teorier på et unikt historisk-empirisk materiale, og for analyseformålene er der også blitt utviklet en egen metodikk eller analyseteknikk av stor generell verdi.

La meg innledningsvis foreta en presentasjon og oppsummering av dette store arbeidet. Avhandlingen består av 10 kapitler, og dertil et sammendrag på engelsk, og diverse bilag deriblandt en beskrivelse av det computerprogram for sammenkobling av valglistor og folketellinger som er blitt utviklet av Jan Skytte i samarbeid med doktoranden.

I det innledende kapittel skisseres avhandlingens formål som har vært å belyse og analysere på basis av dansk materiale en del forskjellige, men likevel nært med hverandre forbundne problemstillinger som har stått sentralt i politisk-sosiologisk forskning. Der dreier seg for det første om undersøkelser på makroplanet av partisystemets utvikling like før og etter århundreskiftet der hovedmålet er å studere *tilblivelsen* av et av eksemplene på hva S. M. Lipset og S. Rokkan i deres nå klassiske artikkel fra 1967 har kalt det »fastfrosne« partisystem fra omkring eller like etter 1. verdenskrig. Det dreier seg videre om studier på mikroplanet av den individuelle velgeradferd med spesielt oppmerksomhet rettet mot betydningen på nasjonalt og lokalt nivå av overgangen fra åpen til hemmelig stemmeavgivning i Danmark i 1901. En tredje viktig del av avhandlingen dreier seg om de metodisk-tekniske spørsmål som er av grunnleggende betydning for undersøkelsen på individnivået.

De viktigste endringer i det danske partisystemet fant sted i 1890-årene og like etter århundreskiftet. Utformingen av partisystemet studeres på grunnlag av en hypotese om en kausal sammenheng mellom samfunnets økonomiske og sosiale struktur eller stratifikasjonssystem og partisystemet, og det blir også undersøkt om endringer i valgsystemet hadde en selvstendig innflytelse på partisystemet. Likeledes blir også stratifikasjonssystemets innflytelse på valgsystemet drøftet, og partisystemets mulige påvirkning av valgsystemets utforming. De tre sentrale systemene i analysen – partisystemet, valgsystemet, og stratifikasjonssystemet – blir beskrevet og drøftet i kapitlene 2, 3, og 4, og sammenhengene mellom disse systemene på samfunnsmessig nivå og for lokalsamfunnet Fredericias del behandles i kapittel 6. Mellom beskrivelsen av de enkelte systemene og analysen av sammenhengene mellom dem gis der i kapital 5 en rikt fasettert beskrivelse av lo-

Stein Kuhnle

Fra åben til hemmelig afstemning: Aspekter af et partisystems udvikling

Avhandlingens innhold

Jørgen Elklits avhandling representerer et omfattende og viktig bidrag til historisk politisk sosiologi og mer spesifikt til dansk valghistorie. Den anvender på en meget interessant og inspirerende måte politologiske og sosiologiske teorier på et unikt historisk-empirisk materiale, og for analyseformålene er der også blitt utviklet en egen metodikk eller analyseteknikk av stor generell verdi.

La meg innledningsvis foreta en presentasjon og oppsummering av dette store arbeidet. Avhandlingen består av 10 kapitler, og dertil et sammendrag på engelsk, og diverse bilag deriblandt en beskrivelse av det computerprogram for sammenkobling av valglistor og folketellinger som er blitt utviklet av Jan Skytte i samarbeid med doktoranden.

I det innledende kapittel skisseres avhandlingens formål som har vært å belyse og analysere på basis av dansk materiale en del forskjellige, men likevel nært med hverandre forbundne problemstillinger som har stått sentralt i politisk-sosiologisk forskning. Der dreier seg for det første om undersøkelser på makroplanet av partisystemets utvikling like før og etter århundreskiftet der hovedmålet er å studere *tilblivelsen* av et av eksemplene på hva S. M. Lipset og S. Rokkan i deres nå klassiske artikkel fra 1967 har kalt det »fastfrosne« partisystem fra omkring eller like etter 1. verdenskrig. Det dreier seg videre om studier på mikroplanet av den individuelle velgeradferd med spesielt oppmerksomhet rettet mot betydningen på nasjonalt og lokalt nivå av overgangen fra åpen til hemmelig stemmeavgivning i Danmark i 1901. En tredje viktig del av avhandlingen dreier seg om de metodisk-tekniske spørsmål som er av grunnleggende betydning for undersøkelsen på individnivået.

De viktigste endringer i det danske partisystemet fant sted i 1890-årene og like etter århundreskiftet. Utformingen av partisystemet studeres på grunnlag av en hypotese om en kausal sammenheng mellom samfunnets økonomiske og sosiale struktur eller stratifikasjonssystem og partisystemet, og det blir også undersøkt om endringer i valgsystemet hadde en selvstendig innflytelse på partisystemet. Likeledes blir også stratifikasjonssystemets innflytelse på valgsystemet drøftet, og partisystemets mulige påvirkning av valgsystemets utforming. De tre sentrale systemene i analysen – partisystemet, valgsystemet, og stratifikasjonssystemet – blir beskrevet og drøftet i kapitlene 2, 3, og 4, og sammenhengene mellom disse systemene på samfunnsmessig nivå og for lokalsamfunnet Fredericias del behandles i kapittel 6. Mellom beskrivelsen av de enkelte systemene og analysen av sammenhengene mellom dem gis der i kapital 5 en rikt fasettert beskrivelse av lo-

kalsamfunnet Fredericia som spesielt i kapitlene 8 og 9 spiller en sentral rolle for belysningen av det sett av problemstillinger som gjelder den individuelle velgeradfærd. Innen vi kommer til disse nok viktigste analysekapitlene er vi i kapitel 7 på en meget detaljert og instruktiv måte blitt presentert for de metodisk-tekniske spørsmål som knytter seg til utnyttelsen av de unike velger- og stemmelistene og koblingene med folketellingsdata fra 1890 og 1901. Undersøkelsens hovedresultater sammenfattes så i kapitel 10.

La meg kort redegjøre noe nærmere for hovedinnholdet i de enkelte kapitlene. Kapittel 2 handler om «Det klassiske danske partisystem bliver til». Partisystemet sies her å være analysens avhengige variabel, og det drøftes først for å gi en bedre forståelse av hele den utviklingen som skal undersøkes. Det danske partisystems fødsel settes til 1870, og dets utvikling i Folketinget og partienes oppslutning blant velgerne fra 1880-tallet til 1920 blir skissert. Diskrepansene mellom partienes andel av stemmene og deres andel av folketingsmandatene forklares ut fra valgsystemets virkemåte og partienes ujevne fordeling over valgkretsene. Der trekkes to konklusjoner i dette kapitlet: den ene at Lipset-Rokkan modellen langt på vei forklarer utviklingen av de grunnleggende trekkene i samfunnets konfliktmønster og av forbindelsen mellom det man på godt norsk – og godt dansk antar jeg – kaller *cleavages* og utviklingen av partisystemet. Den andre konklusjonen er at det danske partisystemet var fullt utviklet allerede i 1910 og at de grunnleggende skillene i det økonomiske system og korrespondansen med partisystemet var etablert allerede før århundreskiftet.

Kapittel 3 tituleres ganske enkelt «Valgsystemet» og er et omfattende kapittel som beskriver folketingsvalgsystemets utforming fra 1849 til 1915, og dets faktiske virkemåte. Spørsmål vedrørende valgrett, valgbarhet, valgmate, kretsinndeling, og forholdet til Landstinget behandles meget inngående, likeså den historiske opprinnelsen til valgsystemet. Siste del av kapitlet tar opp til drøfting hvorvidt det har noe for seg, slik Stein Rokkan hadde tro på, å sammenligne det åpne danske valgsystemet med de åpne valgsystemene en hadde i Prøysen 1871-1918 og i England 1832-1868. Doktoranden kommer her frem til at systemene varierer på såpass mange viktige analysedimensjoner at sammenligninger av ordningenes betydning for den politiske utvikling er meget problematisk. Kapitlet avsluttes med en omtale av kretsinndelingsreformen av 1894 og dens betydning for å skape en mer lik valgrett.

Kapittel 4 handler om samfunnets stratifikasjonssystem, som forstås som »den generelle strukturerte sosiale ulikhet«. Dette systemet har både et klasse- og et statusaspekt som begge blir diskutert med utgangspunkt i teorier på området. Spesiell oppmerksomhet vies de operasjonaliseringsproblemer som er forbundet med analyser av stratifikasjonssystemet på grunnlag av det eksisterende folketellingsmateriale. Videre blir endringer i forholdet mellom by og land redegjort for.

I det relativt omfattende kapittel 5 blir Fredericia før og etter århundreskiftet inngående beskrevet. Dette dels for å sammenligne forhold på et lokalt nivå med de som manifesteres på et nasjonalt nivå, og dels for å skape en bakgrunn for de senere kapitler som inneholder analyser av individdata i Fredericia.

I kapitel 6 stilles spørsmålet »Var der overensstemmelse mellom de 3 systemer?» Og med dette refereres til de systemene som er blitt beskrevet i kapitlene 2-4. Dette spørsmålet søkes besvart på nasjonalt nivå og på lokalt nivå eksemplifisert med Fredericia. I hovedsak anses viktige endringer i stratifikasjonssystemet med utviklingen av en urban industriarbeiderklasse å frembringe endringer i valgsystemet som gavner arbeiderklassen og det Socialdemokratiske parti. (Med endringer i valgsystemet tenkes på valgkretsreformen 1894 og innføringen af hemmelig avstemning 1901). For Fredericias del slås det fast at det allerede i 1890 var en klar diskrepans mellom det lokale sosiale stratifikasjonssystem og det faktiske to-partisystem, og at denne situasjonen måtte forventes å føre til at det Socialdemokratiske parti gradvis vokste frem, hvilket det også gjorde fra 1892 av.

Kapitel 7 omhandler en nærmere redegjørelse om deler av det empiriske materiale og demonstrerer og dokumenterer utviklingen av metoder og teknikker for å koble sammen valg- og stemmelister og folketellingsdata. Ytterligere dokumentasjon er samlet i tre tekniske bilag til avhandlingen. Da der for Fredericia købstad finnes valglister fra 6 folketingsvalg i perioden 1890-1903 kan den faktiske individuelle velgeradferd belyses direkte. Kapitlet danner utgangspunktet for analysekapitlene 8 og 9 som vel må betraktes som avhandlingens viktigste. De utgjør avhandlingens mest omfattende kapitler og handler om henholdsvis »Velgeradferd i Fredericia 1890-1903« og om »Tilpasninger i valgsystemet og virkningene deraf«. En lang rekke hypoteser eller forventninger blir avprøvet. Blant konklusjonene er at det var arbeiderne og de unge som sørget for Socialdemokratiets gjennombrudd i Fredericia omkring århundreskiftet, og det gis også en viss støtte til den Tingstenske tese om sammenhengen mellom spatiell segregering og valgadferd. Videre blir betydningen av hemmelig avstemning for valgdeltagelse og partivalg fastslått gjennom både økologiske og individnivåanalyser.

I det avsluttende kapitel 10 blir det hele forsøkt sydd sammen. En viktig konklusjon er at både individnivå-analysene og de økonomiske analysene antyder at overgangen til hemmelig stemmeavgivning i 1901 var en mer betydningsfull endring enn det den hevdes normalt å være blitt oppfattet som.

Som en oppsummerende og generell karakteristik kan en si at avhandlingen faller innenfor et område som er felles for statsvitenskap, politisk sosiologi, og politisk historie. Det er en viktig studie av sammenhengen mellom sosiale og økonomiske strukturelle endringer og demokratiseringen av det politiske liv i Danmark for 100 år siden. Den er spesielt viktig fordi den så godt binder sammen analyser på makroplan og mikroplan, og fordi den viser at sammenhenger mellom variable på ett analysenivå ikke nødvendigvis gjenfinnes på et annet nivå. I avhandlingen benyttes nye typer data og analyseteknikker til å etterprøve teorier og hypoteser, og adskillig ny kunnskap er frembragt, og en stor del av disse kunnskapene har interesse langt utover det danske case. Doktoranden har vist stor ansvarlighet overfor det empiriske grunnlaget, og vært særdeles åpen og kritisk for metodiske og tolkningsmessige problemer. Hans krav til dokumentasjon av hvert eneste steg i forskningsprosessen og spesielt av det empiriske grunnlaget for tolkninger er meget rosverdig og kan tjene som et godt eksempel for både unge og mange etablerte forskere.

Men nå er jeg neppe innhentet helt fra Bergen kun for å avlevere ros, og rollen som opposent inngir også andre forventninger. Jeg har noen kommentarer og spørsmål først og fremst i tilknytning til de første deler av avhandlingen, og har en berettiget forventning om at andre-opponenten senere vil gjøre noen anmerkninger i tilknytning til de siste analysekapitlene. Jeg vil gjerne starte med noen generelle bemerkninger.

Generelle bemerkninger

Komparativ undersøkelse eller case-studie?

Doktoranden gjør klart at avhandlingen ikke først og fremst er en komparativ undersøkelse, men en studie av ett case, Danmark, og med et konkret lokalsamfunn i fokus: Fredericia. Det fremgår også på side 14 at det dreier seg om en teoriavprøvende case-studie i det med utgangspunkt i eksisterende teori innenfor området tas sikte på å avprøve og presisere teoriens gyldighetsområde og vilkår. Forhåpningen er blant annet å komme til resultater som kan vise seg å ha en viss gyldighet i forbindelse med andre partisystemer og andre samfunnssystemer.

Nå kan man selvfølgelig ikke forlange at doktoranden skal gjøre en komparativ undersøkelse hvis det er en undersøkelse av ett land han vil gjøre. Likevel undrer det meg noe at han ikke som bakgrunn for studiet av de politiske forhold i Danmark mot slutten av forrige århundre har valgt å sette Danmark inn i en større kontekst. En rekke av de sosiale og politiske endringsprosesser som analyseres var i hovedsak felles for europeiske nasjoner i denne perioden, og likeledes politiske massepartiers etablering og fremvekst. Men alt var ikke likt over landegrensene. Ja, en interessant observasjon som sikkert også doktoranden har gjort er at til tross for nivå- og tempo-forskjeller i makro-politisk endring og sosio-økonomisk endring oppsto det politiske partier på noe nær samme tid i eksempelvis de nordiske land. Dette i seg selv skulle være tilstrekkelig til å tvile på noen direkte og entydig sammenheng mellom det samfunnsmessige stratifikasjonssystem og partisystem både i Danmark og i andre land. Et lite innledende bakgrunnskapitel kunne kanskje ha plassert Danmark i en europeisk kontekst og slik i det minste problematisert den teori doktoranden vil avprøve.

Forøvrig hadde gjerne en nærmere presentasjon og diskusjon av Lipset-Rokkan teorien vært på sin plass. Det er et spørsmål – og det burde vel også ha vært diskutert – om Lipset-Rokkan hypotesen overhode er så spesifisert eller kan spesifiseres slik at den kan etterprøves med noen presisjon. Spiller det for eksempel noen rolle for forholdet til Lipset-Rokkanhypotesen hvorvidt stratifiseringssystemet og partisystemet viste større eller mindre overensstemmelse i 1890-årene heller enn i 1880-årene eller i det første ti-året av vårt århundre? Er det mulig å sette opp en norm for »grad av overensstemmelse« som må oppfylles for å kunne fastslå at det danske case er i overensstemmelse med teorien?

Jeg er selvfølgelig enig i at Lipset-Rokkan perspektivet representerer en god forståelsesramme, men det kunne kanskje ha vært mer inngående diskutert, også fordi »fastfrysningstesens« vel først og fremst henspiller på utviklingen fra omkring 1920 og frem til 1960-årene. Den interessante eller oppsiktsvekkende iakttagelsen hos Lipset-Rokkan var vel mer at det var stort sett de samme partier en

fant i 1960 som i 1920, snarere enn at noen partisystemer kunne ha blitt »frosset« i 1900 eller 1920. En interessant diskusjon kunne kanskje ha vært hvorfor noen konflikter eller problemer i samfunnet gir opphav til partier og andre ikke; og også diskusjon av den tendens til at når partier først er etablert så synes de å leve godt videre selv om konfliktene som gav opphav til dem er sterkt dempet eller forsvunnet.

I hvilken grad var det danske case spesielt?

Jeg skal komme litt tilbake til analysene av disse sammenhengene, men vil først avgi min andre mer generelle kommentar. Jeg synes nok at en enda større grunn til en komparativ introduksjon gis av selve tittelen på avhandlingen som også signaliserer dens hovedtema: overgangen fra åpen til hemmelig stemmegivning. Jeg tror det ville ha vært fruktbart med en innledende diskusjon om i hvilken grad Danmark skilte seg fra andre land i denne perioden når det gjelder valgsystemets utforming, og spesielt en diskusjon av hvorfor i all verden – eller i det minste hvorfor i all Europa eller i all Norden – Danmark holdt på med åpen stemmegivning så lenge.

Flere land hadde for kortere eller lengre tid åpne avstemninger i ulike varianter, og i en del av kapitel 3 diskuterer doktoranden noen av disse. Men like interessant å merke seg er kanskje at en rekke land rundt 1980 gikk til det skritt å lovfeste hemmelig stemmeavgivning, for eksempel Sverige i 1866; Sveits 1872; Storbritannia 1872; Belgia 1877; Luxembourg 1879, Norge 1884, og det samlede tyske rike i 1871 (men altså ikke i Prøyssen som doktoranden behandler i kapitel 3). Jeg tror jeg ville ha stilt meg et innledende spørsmål: Var der visse felles kjennetegn ved de land som tenderte til å opprettholde åpen avstemning i motsetning til de som ikke gjorde det? Var det for eksempel kanskje slik at land dominert av landeiere opprettholdt åpen stemmegivning lenger enn andre land? Kunne kanskje en slik innledende diskusjon ha gitt andre perspektiver på analysene av det danske case i 1890-årene – spesielt diskusjonen av hvorvidt – evt. på hvilken måte – Danmark var et moderne klassesamfunn mot slutten av forrige århundre? I korthet: I hvilken grad var det danske case spesielt eller likt andre land?

I kapitel 3 har som nevnt doktoranden forsøkt å etterprøve hvorvidt det ville ha mening å sammenligne den politiske utvikling i Danmark med den i Prøyssen og England under perioder med tilsvarende valgordninger med åpen stemmegivning. Dette er et genuint forsøk på å følge opp en ide eller oppfordring fra Stein Rokkan, men gjennom en grundig analyse kommer doktoranden frem til at en slik sammenlignende analyse ikke lar seg gjøre da systemene varierer på for mange viktige analysedimensjoner. Jeg er i og for seg enig med doktorandens synspunkter et langt stykke på vei, men synes kanskje samtidig at han kunne ha gått litt mer inn på de studier av engelske/tyske/prøyssiske avstemninger som er gjort, og kanskje forsøkt å se selv på prøyssiske kretser som var mer rent tyskspråklige enn de kretsene doktoranden har sett på.

Selve overgangen fra åpen til hemmelig avstemning i Prøyssen ville det nok være problematisk å anbefale for et sammenlignende studium med Danmark, men kanskje kunne man tenke seg muligheten av analyser av hvordan systemet

med åpen avstemning virket kontrollert for sosio-strukturelle forhold på lokal-samfunnsnivå ikke bare *innen*, men også på *tvers* av land? Selve prinsippet med åpen stemmegivning kunne vel sies å være det viktigste kjennetegn ved valgsystemet, og i Prøyssens tilfelle hadde det vel også vært mulig å sammenligne noenlunde tilsvarende enheter i hemmelige tyske riksdagsvalg og åpne prøyssiske valgmannsvalg til Landdagens annetkammer.

Nå skal jeg være forsiktig med å utfordre doktoranden på dette punkt, for jeg mistenker ham å vite mer om både prøyssiske og (alle) andre valgsystemer enn noen andre i dette rom, men min følelse er like fullt at der fortsatt ligger et visst potensiale for sammenlignende studier i denne perioden av Tyskland/Prøyssen og Danmark. Men dette kommer selvfølgelig også an på hvor presist man stiller seg målet for en sammenligning. Også problemene med sammenligning med England i perioden 1832-1868 ser jeg. Likevel kunne vel likhetene i valgsystemene i noen grad gi muligheter for en diskusjon av betydningen av overgangen fra åpen til hemmelig stemmegivning for den politiske adferd og partipolitiske utvikling.

Jeg har for eksempel sett at D. C. Moore (1966), hvis studier doktoranden kjenner godt til, fant under perioden med åpen avstemning i England at »electoral groups were not class groups; did not behave as members of classes. Rather they behaved as members of hierarchical communities of estates and mills, churches and chapels«. Og videre: »many face to face communities were also what might be called deference communities«. Her ser jeg visse paralleller til danske forhold i siste halvdel av forrige århundre, og muligens kunne en ha brukt J. Mitchell's begreper om *deference community voting*, *party voting*, *venal voting* og *class voting* også i en diskusjon av politisk adferd i Danmark under åpen stemmegivning. Til tross for de analyseproblemer vi kan være enige om er til stede, så kan slike sammenlignende analyser kanskje også gi et innblikk i hvorvidt Danmark på 1880-90-tallet var et klassesamfunn i moderne forstand eller et samfunn der pre-moderne strukturer var avgjørende for politisk adferd.

Endringer i det sosiale stratifikasjonssystemet - endringer i partisystemet

Jeg vender da noe tilbake til analysen av sammenhengen mellom endringer i det sosiale stratifikasjonssystemet og endringene i partisystemet. Jeg synes denne analysen tenderer å bli fremstilt dels noe for deterministisk og dels noe for vag eller upresis. Muligens må analysen på dette nivå få en slik tvetydig karakter. Det kan på samfunnsnivå reises spørsmål både om endringene i de uavhengige og den avhengige variable, og ikke minst sammenhengen mellom de to. En kontrastering med andre europeiske land ville muligens kunne ha illustrert at der var ingen universelle mønstre for direkte sammenhenger mellom industrialisering, urbanisering og partisystemets tilpasning. For eksempel ble Labour etablert først i 1900 i England, som var Europas tidligste industrialiserte land. Og det må også sannsynligvis trekkes inn andre forklaringer enn forskjeller i politisk-institusjonelle forhold. En slik kontrastering ville sannsynligvis også vise at politiske systemer kan overleve og vise relativt stor stabilitet selv uten noen god overensstem-

melse mellom det som doktoranden oppfatter som den basale konfliktstruktur og partisystemet. Det synes også å ligge under en slags oppfatning om at der må være en overensstemmelse i den av doktoranden postulerte retning for at systemet skal være »riktig« eller »godt«.

Når det gjelder den avhengige variabel så synes jeg ikke vi får noen fullgod forklaring på hvorfor Socialdemokratiets gjennombrudd måtte komme i 1890-årene – og egentlig var vel Socialdemokratiets fremvekst meget gradvis helt fra 1880 til 1910? Hvorfor kunne ikke gjennombruddet like godt ha kommet før? På side 121 presenteres en tabell over befolkningens ervervsfordeling fra 1840 til 1901, som til tross for visse tolkningsproblemer med data over tid, synes å vise at tilbakegangen i landbrukets stilling var langt sterkere i 1880-årene enn i 1890-årene, og befolkningsandelen som fikk sitt utkomme fra industri og håndverk var 23 prosent i 1880, 25 prosent i 1890, og 28 prosent i 1901, altså ingen dramatiske forskjeller mellom ti-årene, og nivået var relativt høyt alt i 1880. Også med tanke på at det Socialdemokratiske parti ble stiftet alt i 1871, som et av de første i Europa, skulle kanskje ha skapt en forventning om et tidligere eller raskere gjennombrudd. Det slås på side 25 fast at Socialdemokratiet var uten betydning i den første perioden. Selv om jeg forstår at by-land konflikten var viktig, så må jeg spørre: Var der noe ved *stratifikasjonssystemet* som skulle tilsi at Socialdemokratiet ikke kunne ha fått betydning før det faktisk fikk? Eller kunne det – utover den barrieren valgssystemet representerte – tenkes andre faktorer som la en demper på Socialdemokratiets muligheter for suksess?

Det jeg blant annet lurer på er om det er dekning for det utsagn doktoranden gir på side 27 om at »partisystemet i 1870'erne og først i 1880'erne var i sin klare éndimensjonalitet simpelt og overskueligt, og det korresponderede godt med den basale konfliktlinje mellom land og by«. Jeg føler at en tautologi ligger snublende nær mellom linjene. Samtidig sies det like før, på side 25, at Venstre var plaget av manglende samhold perioden igjennom (1875-1900), noe som tilskrives forskjeller i ledende venstrepolitikeres ideologi og religiøse utgangspunkter. Her får vi etter min mening en antydning om at dansk politikk i denne perioden ikke var fullstendig éndimensjonal verken på elite – eller velgerplan. Muligens hadde det vært nyttig med et større innblikk i partienes politikk og hvordan de forholdt seg til nye fremvoksende konfliktlinjer og problemer. Partiene kan også spille en rolle i defineringen av konflikter og slik influere på hva som blir oppfattet som viktige konflikter i samfunnet. Et mer utdypende avsnitt om hva slags politikk partiene sto for kunne også ha kommet til nytte for diskusjonen i kapitel 8.

Også data på det lokale nivå i Fredericia, jeg viser til tabell 6.2, side 176, viser meget beskjeden sosial endring i ti-året 1890-1901, og tabell 6.3 viser at andel arbeidere er nærmest konstant mens det er vekst i funksjonærgruppen blant velgerbefolkningen. Jeg stiller meg spørsmålet: Hva med sosial endring i ti-året før? Uoverensstemmelsen mellom stratifiseringssystemet og partisystemet var vel ikke oppstått plutselig i 1890? Kunne det eventuelt ha vært meningsfullt å snakke om betydningen av *terskler* for industriarbeiderklassens størrelse eller visse sosiale gruppers størrelse? Kunne en viss grad av sammenligning med andre danske lokalsamfunn ha illustrert hvor typisk eller representativt Fredericia var?

Et lite hopp igjen tilbake til det nasjonale nivå. På side 165 refereres det til Statistisk Bureaus undersøkelser av velgerkorpsets sosiale sammensetning i 1849, 1852, 1879, 1892. Doktoranden har kun valgt å se på den siste av disse tellinger da de tre øvrige hevdes å ligge så tidlig i forhold til industrialiseringens gjennombrudd. Hensikten med disse data er en sammenstilling med data på hele befolkningens sosiale sammensetning. Med henblikk på tidligere refererte tall for befolkningens sosiale sammensetning har jeg vanskelig for å se en så stor forskjell i industrialiseringsnivå mellom 1879 og 1892 at det ville være uinteressant å se på velgerkorpsets sosiale sammensetning i 1879.

Innenfor det som kalles det samfunnsmessige stratifikasjonssystem blir det flere steder påstått – blant annet side 345 – at sosiale klasser er den basale stratifikasjonsdimensjon. Den utvikles mot slutten av århundret og kommer i tillegg til, eller opp på, eller skyver i bakgrunnen den eldre land-by konfliktdimensjonen. Dette kan godt være riktig, men igjen synes jeg begrunnelsen nærmer seg en tauologisk fallgrube i det det sies at sosiale klasser er den basale stratifikasjonsdimensjon fordi det er den der avspeiler de grunnleggende samfunnsmessige konfliktlinjer (side 345). Hvordan blir det demonstrert at dette er den basale konfliktdimensjonen, eller eventuelt hvordan skulle en måle det?

Jeg skulle vel *i denne sammenhengen* gjerne ha sett at doktoranden i større grad hadde problematisert den empiriske forskjellen han registrerer i politisk adferd mellom offentlig og privat ansatte i kapital 8, og dermed også bygget bro mellom diskusjonen av klasser og diskusjonen av Frank Parkins begreper om verdisystemer, og dermed også diskusjon av ulike typer hierarkier og former for sosial kontroll og avhengighet. Kan for eksempel dominerende verdisystemer, eller kulturelle faktorer, eller andre relasjoner enn rene klasserelasjoner, i perioder tenkes å ha vært mer basale enn de klassemessige? Jeg synes doktoranden er inne på alle disse mulige aspektene ved det forrige århundres samfunn, men at de ulike faktorer ikke diskuteres tilstrekkelig i sammenheng.

Relevansen av dette spørsmålet kan kanskje forstås med et eksempel fra dagens aktuelle partipolitiske bilde i Danmark og Norge: er det sosial struktur eller mer eller mindre selvstendigjort ideologi eller tenkemåter, verdier og kultur som forklarer Fremskrittspartiets store suksess i de to land? Det kan, vil jeg tro, være problematisk å vise at klasser alltid er den basale konfliktdimensjon i dag, men det er det kanskje også for 1890-tallets Danmark?

Endelig i kapitel 2, på side 31, hevdes det at ved valget i 1901 så man en betydelig vekst i sosialdemokratisk stemmegivning. Jeg vet at doktoranden i sitt kapitel 9 vurderer denne påstand – og underbygger en sådan konklusjon på grunnlag av detaljerte økologiske og individdataanalyser, og at han her går et langt og betydningsfullt steg videre enn det Erik Høgh i sin tid gjorde i sin avhandling om velgeradferd i Danmark 1849-1901. Sosialdemokratiets vekst for Fredericias del er også tydeliggjort i kapitel 5. Men doktoranden vil vel være enig i at for *landet sett under ett* – slik vi får det presentert i kapitel 2, i tabell 2.3, side 41, så var der ingen spesielt iøynefallende betydelig vekst i sosialdemokratisk stemmegivning i 1901? Prosentvis oppslutning om Sosialdemokratiet økte fra 11 i 1895 til 14 i 1898, til 18 i 1901, til 22 i 1903 og 26 i 1906, altså en meget jevn vekst.

Dersom vi tar i betraktning valgdeltagelsen og regner ut absolutte tall finner en faktisk at det kom til det samme antall socialdemokratiske velgere – vel 7000 – både mellom 1895 og 1898 og 1898 og 1901. Dette er færre nye socialdemokratiske velgere enn det som kom til allerede mellom 1887 og 1890 – ifølge mine estimater som igjen bygger på doktorandens! Noen flere kom til mellom 1901 og 1903, men et markant gjennombrudd kom først ved valget i 1906 da der kom nærmere 30.000 nye socialdemokratiske velgere til. Dette underkjenner ikke betydningen av systemendringen i 1901, men at det fortsatt kan være vanskelig – iallfall på så høyt aggregert nivå, å måle dens selvstendige effekt.

Avslutning

Da vil jeg bare avslutningsvis si at jeg er glad for å ha fått muligheten til å reise noen spørsmål omkring deler av avhandlingen, og for å ha fått svar på en del uklarheter. La meg igjen gi uttrykk for honnør for en meget interessant avhandling som også er metodisk nyskapende. Det er en enestående multi-nivå historisk studie av prosessene hvorved nye velgere bringes inn i politikken, og det ligger en virkelig imponerende, systematisk forskningsinnsats bak. Avhandlingen representerer et viktig bidrag til dansk og internasjonal historisk valgforskning. Jeg gratulerer doktoranden på det hjerteligste og ønsker ham lykke til i den videre forskning!

Litteratur

- Høgh, Erik (1972). *Vælgeradfærd i Danmark 1849-1901. En politisk sociologisk analyse*, København: Paludan.
- Lipset, Seymour M. and Stein Rokkan (1967). »Cleavage Structures, Party System, and Voter Alignments: An Introduction«, pp. 1-64 i S. M. Lipset and S. Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments*, New York: The Free Press.
- Mitchell, Jeremy C. (1976). *Electoral Change and Party System in England, 1832-1868*, Yale University, Ph. D. Xerox University Microfilm 76-30, 237.
- Moore, D. C. (1966). »Concession of Cure? The Sociological Premises of the First Reform Act«, *The Historical Journal* 9 (1), pp. 39-59.
- Moore, D. C. (1976). *The Politics of Defense: A Study of the Mid-Nineteenth Century English Political System*, Hassocks: The Harvester Press.
- Parkin, Frank (1972). *Class Inequality and Political Order. Social Stratification in Capitalist and Communist Societies*, London: Granada.
- Rokkan, Stein (1970). »The Comparative Study of Political Participation«, pp. 13-45 i Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Tingsten, Herbert (1937). *Political Behaviour. Studies in Election Statistics*, London and Stockholm. Gjenoptrykt 1963, Totowa, N. J.: The Bedminster Press.

Dersom vi tar i betraktning valgdeltagelsen og regner ut absolutte tall finner en faktisk at det kom til det samme antall socialdemokratiske velgere – vel 7000 – både mellom 1895 og 1898 og 1898 og 1901. Dette er færre nye socialdemokratiske velgere enn det som kom til allerede mellom 1887 og 1890 – ifølge mine estimater som igjen bygger på doktorandens! Noen flere kom til mellom 1901 og 1903, men et markant gjennombrudd kom først ved valget i 1906 da der kom nærmere 30.000 nye socialdemokratiske velgere til. Dette underkjenner ikke betydningen av systemendringen i 1901, men at det fortsatt kan være vanskelig – iallfall på så høyt aggregert nivå, å måle dens selvstendige effekt.

Avslutning

Da vil jeg bare avslutningsvis si at jeg er glad for å ha fått muligheten til å reise noen spørsmål omkring deler av avhandlingen, og for å ha fått svar på en del uklarheter. La meg igjen gi uttrykk for honnør for en meget interessant avhandling som også er metodisk nyskapende. Det er en enestående multi-nivå historisk studie av prosessene hvorved nye velgere bringes inn i politikken, og det ligger en virkelig imponerende, systematisk forskningsinnsats bak. Avhandlingen representerer et viktig bidrag til dansk og internasjonal historisk valgforskning. Jeg gratulerer doktoranden på det hjerteligste og ønsker ham lykke til i den videre forskning!

Litteratur

- Høgh, Erik (1972). *Vælgeradfærd i Danmark 1849-1901. En politisk sociologisk analyse*, København: Paludan.
- Lipset, Seymour M. and Stein Rokkan (1967). »Cleavage Structures, Party System, and Voter Alignments: An Introduction«, pp. 1-64 i S. M. Lipset and S. Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments*, New York: The Free Press.
- Mitchell, Jeremy C. (1976). *Electoral Change and Party System in England, 1832-1868*, Yale University, Ph. D. Xerox University Microfilm 76-30, 237.
- Moore, D. C. (1966). »Concession of Cure? The Sociological Premises of the First Reform Act«, *The Historical Journal* 9 (1), pp. 39-59.
- Moore, D. C. (1976). *The Politics of Defense: A Study of the Mid-Nineteenth Century English Political System*, Hassocks: The Harvester Press.
- Parkin, Frank (1972). *Class Inequality and Political Order. Social Stratification in Capitalist and Communist Societies*, London: Granada.
- Rokkan, Stein (1970). »The Comparative Study of Political Participation«, pp. 13-45 i Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Tingsten, Herbert (1937). *Political Behaviour. Studies in Election Statistics*, London and Stockholm. Gjenoptrykt 1963, Totowa, N. J.: The Bedminster Press.